

Je demokracie nejlepší způsob vlády?

Pojem „demokracie“ je složen z řeckých pojmů *demos* (lid) a *kratein* (vládnout). Základní hodnoty demokracie popsal aténský státník **Periklés** v pohřební řeči nad padlými v prvním roce Peloponéské války (431 př. n. l.):

„*My totiž máme státní zřízení, které nepotřebuje nic závidět zákonům sousedů, spíše jsme sami příkladem jiným, než abychom druhé napodobovali. Říká se mu demokracie, vládá lidu, protože se opírá o většinu, ne jen o několik málo jedinců; podle zákonů mají všichni stejná práva, když jde o osobní zájmy, pokud však jde o společenský význam, má při vybírání pro veřejné úřady každý přednost podle toho, v čem vyniká, podle schopností, ne podle své příslušnosti k určité skupině. Když je naopak někdo chudý schopen vykonat pro obec něco dobrého, není mu v tom jeho nízké společenské postavení na překážku. Ve vztahu ke společnosti žijeme svobodně a stejná svoboda panuje v každodenním vzájemném styku, kde neplatí žádné podezírání, kde se nehněváme na souseda, jestliže něco dělá podle své chuti, a nevyvoláváme mrzutosti, které sice nemusí být škodlivé, vyhlížejí však nepřijemně. V soukromém životě se chováme jeden k druhému bez vzájemného obtěžování a v životě veřejném nepřekračujeme zákony, především ze studu, posloucháme své spoluobčany, kteří právě zastávají úřady, a zákony, především ty, které byly dány na ochranu lidí, jimž bylo ukrivděno, a ty, které jsou sice nepsané, ale jejich porušení přináší podle obecného soudu hanbu. Poskytujeme duchu možnost nejrozmanitějšího oddychu po denním úsilí. Pořádáme rok co rok závody a slavnosti, zařizujeme se vkusně i v soukromí, takže radost z toho všeho den co den zahání smutnou náladu.*“^{1/}

Periklés uvádí různé vlastnosti demokracie. Která z nich se vám jeví nejdůležitější? Proč?

Základním principem demokracie je vláda většiny a nikoli několika jedinců. Jelikož platí, že 51 je více než 49, demokracie poskytuje elementární systém rozhodování, který je (v této prosté podobě) založen na jednoduché aritmetice. V rámci demokracie mají také občané stejná práva na osobní život a svobodu. Jejich svoboda je jak svobodou činit cokoli, co neomezuje svobodu druhých, tak svobodou od zásahů státu či společnosti do jejich soukromého života. Veřejný život je naopak podřízen blahu a rozvoji obce, nikoli blahu vládců či králů. Proto se pro veřejné úřady vybírá dle schopností a nikoli díky původu či bohatství. Vztahy mezi občany jsou prosté podezírání a nevráživosti, občané si navzájem naslouchají a vnímají tak zájmy druhých. Komunita funguje natolik, že lidé nepřekračují zákony kvůli strachu z trestu, ale ze studu před hanbou, kterou by utrpěli, kdyby porušili (i nepsaný) zákon společenství.

Má demokracie nějaké významné nevýhody?

Popis stinných stránek demokratického zřízení najdeme jen o pár desítek let později v **Platónově** dialogu *Ústava*:

„*Nuže, jakýmpak způsobem žijí tito lidé [tj. občané v demokratickém zřízení]? A jaké vlastnosti má zase takováto ústava? Jest zajisté patrné, že na muže, který by byl jako ona, ukáže se jakýsi demokratický ráz. Jistě tedy především jsou svobodní a obec jest hned plna svobody a volnosti slova a každý si v ní smí dělati, cokoli chce? [...] Skoro se zdá, děl jsem, že to jest nejkrásnější ze všech ústav; jako pestré roucho, pestřící se všemi barvami, tak i tato se jeví nejkrásnější, jak se tak pestří všemi povahami a zásadami. A jako když děti a ženy se dívají na pestrost, tak i tuto by mnozí asi prohlásili za nejkrásnější. [...] V této obci tě nic nenutí zastávat úřad, ani kdybys byl schopen jej zastávat, ani zase poslouchati úřadů, jestliže by se ti nechtělo, ani válčiti, když se válčí, ani zachovávatí mír, když jej ostatní zachovávají, kdybys právě netoužil po míru, a jestliže by ti nějaký zákon překážel zastávat úřad nebo býti soudcem, nic ti nebrání, abys přesto nezastával úřadu nebo nebyl soudcem, kdykoli by se tobě samému zlíbilo – není-li to pro tu chvíli božský a rozkošný život? [...] A ta její shovívavost, povznesenost nad všechno malicherné a pohrdání tím, nač my jsme kladli největší důraz, že totiž nemá-li někdo zvláště vynikajících schopností, nikdy by se nemohl státi dobrým mužem, kdyby hned v dětství krása nepronikala jeho hry a všechno krásné nebylo předmětem jeho jednání – jak pyšně to všechno odkopne a nic se nestará, čím se zabýval dříve ten, kdo se teď chápe činnosti politické, nýbrž hned ho ctí, jen když řekne, že jest na straně lidu. [...] Tyto tedy znaky a jiné s těmito příbuzné má asi demokracie; jest to, jak se podobá, rozkošná ústava, bez vlády a pestrá, udělující jakousi rovnost stejně rovným i nerovným.*“ (8.557a–558c)^{2/}

Stud a pocit hanby mohou být dobrými strážci morálního jednání, ale kdo zaručí, že se v občanech skutečně rozvinou natolik, aby jim zabránili překračovat zákony, pokud zároveň platí svoboda zařít si život dle svého? Platón tak chápe demokratickou svobodu jako svobodu dělat, cokoli se komu líbí. Demokracie je tak pestrým rouchem, pozlátkem, které se na první pohled líbí, avšak nedokáže dobře plnit své dílo (v případě roucha chránit před počasím, v případě demokracie řídit a vést obec). V demokracii nikdo není k ničemu nucen, takže lze jen těžko docílit, že na úřady budou vybráni ti nejlepší. Naopak, Platón si všímá populistických tendencí v demokracii: občany nezajímá, kdo je ten, který jim tvrdí, že „je na straně lidu“. Toto prohlášení stačí, aby jej vybrali za svého oblíbence. A občanská rovnost? Není naopak zvrhlé, že nerovní jsou prohlášeni rovnými? Hlupák i rozumný člověk, pobuda i slušný občan, darebák i bezúhonný jedinec si jsou rovni a rozhodují stejnou měrou o osudu společenství. Taková svoboda podle Platóna nevede ke šťastnému rozvoji společenství. Z přehnané svobody, kdy díky svobodě a rovnosti nic nezaručí rozvoj studu a občanské ctnosti, se naopak stává tyranie. Demokratický člověk je na jednu stranu přecitlivělý, kdykoli se zdá, že společnost omezuje jeho svobodu, na stranu druhou je schopný přehlížet i ty největší zločiny, pokud jsou páčány ve jménu svobody a lidu. Proto tedy Platón vidí demokracii jako poslední krok obce (*polis*, řeckého městského státu) směrem k tyranii:

”

Tak tomu jest i s náčelníkem lidu, který má za sebou příliš poslušný dav, když se nezdrží občanské krve, nýbrž na základě křivých obvinění, jak to tak rádi dělávají, pohání občany na soud a poskvrní se vraždou, utrácje život lidský, bezbožným jazykem i ústy okoušeje příbuzné krve, a vyhání ze země, zabíjí a slibně naráží na vymazání dluhů a rozdělení půdy: takovému člověku nastává potom nutnost a osud, aby buď zahynul nikou nepřátel, nebo aby byl tyranem a stal se z člověka vlkem. (8.555e–556c)

Podle Platóna demokracie ve svém přílišném uctívání svobody přehlíží její omezení nutná pro společný život v obci (autorita, zvyky, slušnost, zákony a jiné). Proto skončí s nejvyšší mírou nesvobody, do které společnost uvrhnou ti, kteří se zaštiťují jménem lidu a svobody. Proto Platón upřednostňoval vládu moudrých, dnes by se řeklo odborníků, před vládou množství. Demokratické zřízení je podle něj stejně problematické, jako kdyby cestující v letadle (v jeho době na lodi) radili pilotovi, jak se strojem zacházet.^{3/}

Do jaké míry se vám jeví Platónova kritika demokracie přesvědčivá? Co by proti ní šlo namítnout?

Platón předpokládá, že politika je stejný typ odbornosti jako řízení letadla či kormidelnictví. Tento předpoklad nicméně není samozřejmý a vztah mezi politikou a odborností zůstává otevřenou otázkou. Klasický přístup, který demokracii chápe jako vládu lidu, je navíc problematický, protože lid jako celek samozřejmě nikdy nevládne. Struktura každé vlády je vždy komplexní a demokratičtí politici i aristokracie či králové v monarchiích potřebují ke své vládě úředníky, vojáky, policisty a soudy. Filozof **Karl Popper** (1902–1994) proto tvrdí, že bychom se neměli zabývat otázkou „Kdo by měl vládnout?“, ale „Jak můžeme uspořádat politické instituce, aby špatní či neschopní vladaři nemohli způsobit příliš mnoho škody?“ V tomto novém pohledu pak získává nový význam i pojem „demokracie“:

”

Lze rozlišit dva hlavní typy vlády. První představuje vládu, které se můžeme zbavit bez krveprolití – například pomocí všeobecných voleb; jinými slovy společenské instituce poskytují prostředky, jimiž ovládnutí mohou odvolat vládce, a společenské tradice zajišťují, že tyto instituce nebudou snadno zničeny těmi, kteří jsou u moci. Druhý typ představuje vládu těch, jichž se ovládnutí nemohou zbavit jinak než úspěšnou revolucí – ve většině případů to znamená, že se jich nemohou zbavit vůbec. Jako stručné označení vlády prvního typu navrhuji termín «demokracie». Pro druhý typ vlády navrhuji termín «tyranie» nebo «diktatura». [...] Použijeme-li těchto dvou termínů v právě uvedeném smyslu, můžeme nyní za princip demokratické politiky označit vytváření, rozvoj a ochranu politických institucí, jejichž cílem je zabránit tyranii. Z tohoto principu nevyplývá, že bychom někdy mohli vytvořit

instituce, které by byly bez chyb, nebo které by se chyb nemohly dopustit, nebo které by zajišťovaly, že politika přijatá demokratickou vládou bude správná, dobrá nebo moudrá – nebo i nutně lepší či moudřejší než politika blahovolného tyрана. (Protože nic takového netvrdíme, vyvarujeme se tím paradoxu demokracie.) Můžeme však konstatovat, že z přijetí demokratického principu vyplývá přesvědčení, že dokonce i špatná politika v demokracii (pokud můžeme působit ve prospěch nenásilné změny) je lepší než podřízení se tyranii, jakkoli moudré a benevolentní. V tomto světě není teorie demokracie založena na principu většinové vlády; spíše bychom neměli považovat různé rovnostářské metody demokratického řízení, jako např. všeobecné volby a parlamentní systém, za víc než za vyzkoušené a při rozšíření mezinárodní nedůvěře k tyranii dosti účinné institucionální záruky proti tyranii, které se vždy dají vylepšovat a které dokonce poskytují metody pro své vlastní zdokonalení. Ten, kdo přijímá princip demokracie v tomto smyslu, nemusí tudíž pohlížet na výsledek demokratické volby jako na autoritativní vyjádření toho, co je správné. Ačkoli přijme rozhodnutí většiny – aby mohly demokratické instituce fungovat – bude moci proti němu demokratickými prostředky svobodně bojovat a požadovat jeho revizi. A kdyby se měl dožít dne, kdy hlas většiny zničí demokratické instituce, pak jej tato smutná zkušenost poučí pouze o tom, že neexistuje bezpečná metoda, jak se vyvarovat tyranie. Jeho rozhodnutí bojovat proti tyranii to však neoslabí, ani to neusvědčí jeho teorii z nedůslednosti.^{4/}

V čem přesně spočívá Popperovo vymezení demokracie? Souhlasíte s ním?

Popperova teorie demokracie je velmi jednoduchá. Vyhýbá se obecným a problematickým pojmům jako „vláda“ (*kratein*), „svoboda“ a „lid“. Tyto pojmy jsou podle Poppera příliš abstraktní a příliš náchylné ke zneužití. V *Otevřené společnosti* tedy navrhuje, že základní rozdíl mezi dobrou formou vlády (demokracií) a špatnou formou vlády (diktaturou či tyranii) spočívá v tom, zda lze špatné vládce v jejich funkci vyměnit a zbavit se jich bez násilí, bez krveprolití. To je problém veskrze praktický, téměř technický. A všechny moderní tzv. demokracie jsou dobrými příklady praktického řešení tohoto problému. Všechny tyto demokracie totiž podle Poppera přijímají to, co je nejjednodušším řešením nového problému – tedy zásadu, že vládu lze odvolat většinovým hlasováním. Popper svoji teorii zakládá na tom, že jsou známy vlastně pouze dvě alternativy: buď diktatura, nebo nějaká forma demokracie. A svou volbu nezakládáme na dobrotě demokracie, která může být pochybná, ale výhradně na špatnosti diktatury, která je jistá. Nejen proto, že diktátor může zneužívat svoji moc, ale hlavně proto, že diktátor, i kdyby byl sebevíc benevolentní, by všechny ostatní připravil o jejich odpovědnost, a tím i o jejich lidská práva a povinnosti. To je dostatečný základ pro to, abychom se rozhodli pro demokracii – tedy právní stát, který nám umožní zbavit se vlády. Žádná, byť sebevětší většina by podle Poppera neměla být způsobilá tento právní stát opustit.^{5/}

1/ THÚKYDIDÉS. *Dějiny peloponéské války*. Přel. Václav Bahník. Praha: Odeon, 1977, odst. 2.37.1–38.1.

2/ PLATÓN. *Ústava*. Přel. František Novotný. Praha: OIKOYMENH, 2017. Způsob odkazování do antických textů je velmi specifický, viz https://www.phil.muni.cz/fil/antika/odkazy_na_prameny.htm a https://en.wikipedia.org/wiki/Stephanus_pagination.

3/ Rozpor mezi věděním, odborností a množstvím v demokracii je doposud důležitým tématem a problémem, viz NICHOLS, Thomas M. *The death of expertise: the campaign against established knowledge and why it matters*. New York, NY: Oxford University Press, 2019.

4/ POPPER, Karl R. *Otevřená společnost a její nepřítel. I: Platónovo zařikávání*. Přel. Miloš Calda. Praha: OIKOYMENH, 2011, s. 117–118. Popperův výklad demokracie není ve dvacátém století tím nejrozšířenějším nebo nejvlivnějším, vystihuje však něco podstatného o tomto zřízení i politice samé.

5/ Takto svoji teorii vykládá sám Popper v textu z roku 1988: POPPER, Karl R. From the archives: the open society and its enemies revisited. *The Economist* [online]. 2016 [cit. 13.05.2022]. Dostupné z: <https://www.economist.com/democracy-in-america/2016/01/31/from-the-archives-the-open-society-and-its-enemies-revisited>.